3. Колахметов Гафур мәҗмугасы: Агиев Ф. Тәрҗемәи хәле. Г.Колахметов, Ике фикер. Пьеса. – М.: СССР Халыклары ҮН, 1925. – 152 б.

Галиуллин Радик Рамилевич,
к. филол. н., доцент кафедры татарского языка и литературы, методик их преподавания, НГПУ, г.Набережные Челны, Республика Татарстан, Россия
e-mail: r.galiullin@mail.ru

УДК 82’311

МАРАТ КӘБИРОВНЫҢ «САРЫ ЙОРТЛАР СЕРЕ» ПОВЕСТЕНДӘ АНТИУТОПИК МОТИВЛАР

АНТИУТОПИЧЕСКИЕ МОТИВЫ В ПОВЕСТИ МАРАТА КАБИРОВА «ТАЙНЫ ЖЕЛТОГО ДОМА»

ANTIUTOPIAN MOTIVES IN MARAT KABIROV’S STORY «SECRETS OF YELLOW HOUSE»

Аннотация. В статье рассматривается особенности утопической прозы в татарской литературе конца XX начала XXI века. Анализируется повесть Марата Кабирова «Тайны жёлтого дома» с точки зрения утопических и экзистенциальных особенностей.

Ключевые слова: татарская литература; утопия; экзистенциализм; М.Кабиров.

Abstract. The article concideres the features of the utopian fiction in Tatar literature in the end of XX - beginning of the XXI century. Analyzed Marat Kabirov’s story «Secrets of the yellow house» from the point of view of utopian and existential features.

Keywords: Tatar literature, utopia, existentialism, M. Kabirov.

Марат Кәбиров “Сары йортлар сере” повестен 1999 нчы елда яза. Жанр төре ягыннан ул – фәлсәфи повесть. Тарихи вакыт 1990 нчы еллар белән билгеләнә. Бу әсәрне гасырлар чиге татар әдәбиятында күзәтелгән яңарышның беренче дәлиле дип атарга мөмкин. Биредә пастиш, ирония чиктән тыш арттырылып, абсурд чигенә җиткерелгән һәм социалистик тормышны гротеск формасында, антиупопия итеп сурәтләү урын тапкан [3, б. 139].

Сюжеттагы вакыйгалар күп кенә иҗтимагый проблемаларны ача. Төп сюжет сызыгындагы каршылык Мәдинә карчык белән сары йортларда яшәүчеләр арасында булса, аның кабатлануы төрле проблемаларны калкытырга ярдәм итә.

Җәмгыятьтә гади кешегә яшәү өчен шартлар булмау. Әлеге әсәрдә автор, гомумән, сары йортта яшәүче кешеләрнең яшәү шартларын начар итеп тасвирланган. Автор шулай ук экологик проблема да күтәрә. Күп кенә урыннарда табигатьне начар итеп тасвирлый һәм моңа кешеләр бары тик Мәдинә карчык килгәч кенә игътибар итәләр. Алга таба *“ач” кешеләр*, ягъни нәсел калдыра алмаучылар проблемасын карарга була. Чөнки бу баракларда яшәүчеләрнең балалары юк. Хатын-кызлары да, ир-егетләре дә үзләренең ата-ана булу мөмкинлеген аларга яшәргә урын һәм ашарга ризык биргән сөекле заводларында калдырган һәм алар моның өчен тамчы да үкенми. Әсәрдә шулай ук коллык, кешеләрнең явыз һәм битараф булуы аерып күрсәтелә. Автор кешеләргә һәм җәмгыятькә шактый җентекле бәя бирә. Шушы бәяләр арасында иң калку күрсәтелгәне – кешеләрдәге коллык психологиясе: “бу бәндәләр бит туганда ук кеше булып түгел, ә кол булып туган гарип җаннар һәм үз гариплекләренә үзләре генә гаепле түгел алар…” [6, б. 333].

Дания Заһидуллинаның “Яңа дулкында” җыентыгында “Сары йортлар сере” повесте сызлану (экзистенциализм) фәлсәфәсендә язылган дип карала. Экзистенциализм фәлсәфәсендә язылган әсәрләрдә сүз кешенең яшәеше, яшәү мәгънәсе, тормыштагы урыны турында бара. Анда дөнья мәгънәсез, абсурд дип белдерелә һәм ялгыз кеше фаҗигасе сурәтләнә. Әлеге әсәрнең нигезендә дә кеше тормышының мәгънәсезлеге, кешелекнең юкка чыгуга баруы хакындагы сызлану фәлсәфәсе ята. Анда кешеләр ерткыч, кол, мескен хәлендә яшиләр. Аларны рухи “доктор” да, изге Ана да, гөнаһсыз сабый да үзгәртә, үз халәтләренә күзләрен ача алмый. Кешеләрне һәлакәттән берни дә, беркем дә коткара алмаячак! [3, б. 170]

Әлеге әсәрне шулай ук антиутопик жанрга кертеп карарга була. Чөнки әсәрдәге дөнья, җшмгыять тискәре, өметсез яктан гына тасфирлана һәм мондый дөньяда яшәү мөмкин түгеллеге дәлилләнә. Шулай ук әсәрдә кешелек бәхете өчен көрәшүче гади кешенең тормыш юлындагы каршылыклары сурәтләнелә. Көрәшүче

герой булып Мәдинә образы тора. Ул кешеләр өчен күпме генә тырышса да, аны аңлаучылар табылмый. Чөнки кешеләрнең аңы томаланган, алар бу баткаклыктан чыгу җаен уйлау сәләтенә ия түгелләр. Автор халыкны "беркатлы" дип атый, ачлы-туклы гомер кичерүгә дә, гарип балалар табып, нәсел калдыра алмауга да риза булып торучылар икәнлекләрен әйтә. Нинди милләткә, дингә караганнарын белмәүче маңкортлар, үз балаларын үтерүчеләр дип билгели. "Роботка, эш атына, ишәккә әйләнгән адәм балалары, үз язмышларына риза булып, вакыт агымының үзләрен әҗәл куенына илтеп җиткерүен тавыш-тынсыз гына көтеп, уртак һәм тагы да бертөрлерәк тормыш белән гомер үткәрәләр" дигән җөмләдә сары йортта яшәүче кешеләрнең чын тормышы ачылып бирелә һәм авторның алдагы тормышка бернинди ышанычы булмавын күрсәтә.

Шулай итеп, әсәрне тикшерү барышында, экзистенциализм фәлсәфәсе белән антиутопик мотивлар арасында охшашлык булуын күзәтергә була. Бу әсәрне кайсы яктан карасаң да, үзенә хас дәлилләре бар. Шуңа күрә дә әсәр эчендә сызланудан тыш, антиутопик фәлсәфәне дә аерып карарга кирәк.

Гомумән алганда, автор бу әсәрендә кешелек дөньясының түбән тәгәрәве өчен борчыла һәм аларга ярдәм итү максаты белән Мәдинә карчык образын тудыра. Әлеге әсәрдә ул, антиутопия жанрына хас булган, бунтарь шәхесне тасвирлый. Ул гомер буе, кулыннан килгәнчә, кешеләргә ярдәм итә һәм алардан бернинди дә бүләк тә, рәхмәт тә көтми. Шулай да изгелеген күреп тә рәхмәт әйтә белмәүчеләрне кызгана. Көннәрнең берендә, Мәдинә карчык сары йортта яшәүчеләр янына да килеп чыга һәм аларның завод төтенендәге агулы зонада яшәүләрен күреп кызгана, аларга ярдәм итәргә тели. Әмма бу кешеләрнең күбесе төзәлмәс авыру була, шуңа күрә дә кайберләре берничә көннән җан бирә. Сары йортта яшәүчеләрнең дөньясын Мәдинә карчык кына яхшы якка үзгәртә алмый. Моның сәбәбен автор шул кешеләрнең битараф һәм явыз булуында күрә һәм бу баткаклыктан чыгу юлы дин, гыйлем һәм милләт булып берләшүдә икәнен күрсәтә.

Әлеге әсәрдә автор, беренче чиратта, иҗтимагый-сәяси строй, җәмгыять, дәүләтне тәнкыйтьли. Тик шулай да һәркем үз-үзен үзгәртми торып, үзе өстендә эшләми торып, үз азатлыгы өчен көрәшми торып җәмгыять үзгәрми дигән фикер җиткерә.

Повестьның финалы да киләчәккә өмет уятмый, чөнки сары йортлар иле уянмады, уяна алмады, уянырга теләмәде. Торнадо – Мәдинә карчыкны күккә ашырган өермә – сары йортларны читләтеп үтә. Кешеләрнең күңелендә тормышның яхшы буласына бернинди ышанычы юк. Шуңа күрә дә әлеге әсәр антиутопия дип карала.

М.Кәбиров тасвирлаган "сары йортлар" дөньясы тетрәндергеч, чөнки ул без яшәгән чынбарлыкның кыйпылчыгы. Язучы бу әсәрендә безгә күнегеп бетелгән көндәлекне лупа аша зурайтып һәм бер бәйләмгә җыеп күрсәтә. Моңа ул чынбарлык, фантастика, мистика, юмор элементларын бергә үреп бирү аша ирешә, ягъни сәнгать чаралары белән яңа чынбарлык тудыра. Бу чынбарлык куркыныч, шомлы. Әсәрдә иң еш кулланылган сүзләр һәм сүзтезмәләр дә "курку" төшенчәсен белдерәләр: курку, афәт, шом, дәһшәт, тетрәнү, фаҗига, кыямәт көне, мәхшәр, кот алыну һәм башкалар. Әсәрнең буеннан-буена рефрен булып, "Коточкыч күренеш иде бу, коточкыч!" дигән сүзләрнең кабатлануы да җан тетрәнерлек картина-сурәт тудыруда катнаша.

Әсәр исеменә чыгарылган "сары йорт" төшенчәсе юләрләр йорты мәгънәсендә гомумбилгеле. Бу очракта ул билге(знак) булып тора һәм әлеге йортларда яшәүчеләргә, җәмгыятькә беренчел бәя кебек яңгырый. Шуның белән янәшә килгән "алтынчы подъезд" А.П. Чеховның "Алтынчы палата"сы белән ассоциацияләшә. Реминисценция алымы, ягъни "чит сүз" куллану, башка язучылар әсәрләренең элементларын кертеп җибәрү, шулай итеп, билгенең мәгънәсен тагын бер кат ассызыклый [5, б. 98].

Шулай итеп, җүләрләр йорты, сары йортлар дәүләткә, совет хакимиятенә бәя бирә. Экологик фаҗига уртасында, авыру, аңнары томаланган хәлдә яшәүче, куркак, явыз кешеләр тормышны – баракларга, яшәүне – үлемгә баруга тиңләп кабул итә. Кешеләрне җүләрләндерү йорты – җүләрләр йорты мәгънәсе хасил була. Йорт кешене гарипләндерүче системага бәя бирә.

Марат Кәбировның "Сары йортлар сере" повесте укучылар тарафыннан кызыксынып укыла һәм текстка кабат-кабат әйләнеп кайтып, кабатланган төшенчәләрдән яңа мәгънәләр эзләргә мәҗбүр итә. Ләкин укучы өмете һәр очракта да акланмый. Чөнки автор әлеге әсәрдә дөньяның начар якларын гына күрсәтә һәм алдагы тормышның да яхшы булачагына бернинди дә өмет калдырмый. Шушы мисаллардан чыгып, әлеге повесть антиутопик жанрда язылган дип әйтә алабыз.

Әдәбият

1. Галиуллин Р.Р. Утопические мотивы в советской татарской литературе (на примере повести "Агидель" М.Амира и романа "Когда роңдается прекрасное" // В мире научных открытий. – 2015. – № 3 (63). – С. 184-189.
2. Галиуллин Р.Р., Хазиев Р.И. Особенности влияния устного народного творчества и мифологии на социальную фантастику // В мире научных открытий. – 2015. – № 11 (71). – С. 201-206.
3. Заһидуллина Д. Уңай герой югалту: сәбәпләр, нәтиҗәләр // Казан утлары. – 2004. – №10.
4. Заһидуллина Д. Яңа дулкында (1980 – 2000 еллар татар прозасында традицияләр һәм яңачалык). – Казан: Мәгариф, 2006.
5. Заһидуллина Д. Марат Кәбиров: "шагыйрь прозасы"// Мәйдан. – 2004. – №1.
6. Кәбиров М.Р. Сары йортлар сере// Мәхәббәт яңгыры: Повестьлар. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2006.